

GESPREK MET LUDO ABICHT

«De we reldbezit de droom van iets waarvan ze alleen het bewustzijn hoeft te bezitten om het in werkelijkheid te bezitten».

brief van Karl Marx aan Amold Ruge,
september 1843.

Een interviewafnemen van LudoAbicht betekentje inschrijven vooreen excursie dooreen historisch-filosofisch landschap.

De vele uitweidingen en parentheses beletten niet de aanwezigheid van een rode draad, gesponnen vanuit de filosofie van de hoop (Bloch) en de «ongenadige kritiek van al het bestaande» (Marx).

AAbicht pleit, metintellectuele omzichtigheid, maarook met passie en in bewuste contramine met de nieuwe filosofen en de postmodernisten, voor de concrete utopie van de menselijke bevrijding en het socialisme.

Met Bloch vindt hij hiervoor de wortels in de Joods-Christelijke beschaving en de Verlichting.

Het is Marx die consequent het verlichtingsideaal doortrekt.

Ernst Bloch helpt ons afstand te nemen van tijdelijke nederlagen en deze te relativeren dooreen herkadering binnen de lange ontwikkelingsgeschiedenis van mens en maatschappij.

V.M.T. :- Het is reeds een gemeenplaats geworden over het post-communistisch tijdperk te spreken. Ter linkerzijde wordt nu meer dan ooit een onderscheid gemaakt tussen de Oost-Europese regimes van weleer en de idee van het socialisme.

De kritische en zelfs globaal afwijzend houding van vele marxisten t.o.v. de Sovjetunie is natuurlijk geen nieuwigheid.

Van Ludo Abicht kan men zeker niet zeggen dat hij zich ook in het verleden identificeerde met deze regimes en zijn kritiek spaarde. Toch zijn we benieuwd, bij wijze van aanloop, te vernemen wat de Sovjetunie voor hem

betekende en of de ineenstorting ervan ook een falen van het socialisme impliceert.

Ludo Abicht - Onder invloed van Marcuse meende ik aanvankelijk dat de Sovjetunie door een terugkeer naar zijn eigen wortels een kans moest gegeven worden. Een interne revolutie zou deze herbronning mogelijk moeten maken. Zoniet zou de S.U. aan zijn eigen contradicties ten onder gaan.

Tijdens mijn verblijf in Praag gedurende de jaren zeventig evolueerde ik naar de opvatting, dat er een vorm van staatskapitalisme functioneerde, dat elke legale oppositie uitsloot. Ik vond dat ik met mijn marxistisch gedachtengoed aan de verkeerde zijde stond.

Wat mij bijzonder trof was de afwijzende houding die de officiële zgn. socialis-tische ideologie te beurt viel. Al wat de heersende groep verkondigde (met inbegrip van juiste, mooie standpunten) - en ondanks de eerlijke overtuiging van vele communisten - kwam overals een leugen, wegens de heersende politieke praktijk. -We beleefden een situatie, het best uitgedrukt door Peter Sloterdijk: «Sie lügen indem sie die Wahrheit sprechen». De praktijk van de machthebbers perverteerde het socialisme.

Een voor ons vanzelfsprekend juridisch beginsel als de scheiding der machten bvb. was niet gegarandeerd. We waren er in een systeem verzeild, dat in het Westen reeds door de burgerlijke revoluties van de 18de en 19de eeuw was voorbijgestreefd!

VM.T. :- Maar bij Marx en Lenin stellen we ook een onderwaardering vast van het principe van de scheiding der machten, zelfs een stuk kritiek op dit "burgerlijk beginsel".

L.A. :- We hebben te maken meteen probleem dat Rosa Luxemburg aankaatte in haarpolemie met Lenin. Een aantal van haarvoorspellingen zijn later uitgekomen. Men kan natuurlijk proberen na te gaan wie hier schuld draagt. Was het Stalin, Lenin of zelfs Marx?

Ik heb ooit een studie gemaakt over uitspraken i.v.m. de dictatuur van het

proletariaat. Marx gebruikt het woord dictatuur in de zin van de Romeinse dictator, die aangesteld werd door het volk voor een korte crisisperiode om bepaalde problemen op te lossen. Lenin stelt de tijdlimiet niet meer duidelijk en het mandaat wordt gegeven door de voorhoedepartij aan zichzelf. Toch ziet Lenin het nog als een voorbijgaande fase, waarbij hij later aanknoopte bij anarchistische ideeën in verband met het afsterven van de staat en waarbij macht wordt weggegeven.

Stalin tenslotte vervormt het begrip door het tot een onbeperkte duur en een onbeperkte macht uit te breiden en het negeren van elk mandaat. De dictatuur van het proletariaat mondt dan uit in de dictatuur van de secretaris-generaal.

Lange tijd overheerste het gevoel dat mocht Lenin langer geleefd hebben deze verschuiving niet plaats gevonden zou hebben. Ondertussen is de kritiek dieper gegaan en komen we bij de vraag of die ontwikkeling niet reeds ingebakken zat bij Lenin en in het systeem zelf.

Wat mij betreft is het probleem te vinden bij het partijmodel door Lenin ontworpen. We hebben te doen met een model, dat een combinatie is van marxisme en blanquisme, dat een zeer plausibel en efficiënt model kan zijn voor een illegale situatie en bij de machtsovername in een crisissituatie. Stalin, die dit apparaat in handen kreeg heeft niets anders moeten doen dan dit handig gebruiken.

En men heeft gedurende meer dan 70 jaar gelaboreerd aan dit model.

V.M.T. - Misschien speelde de politiek traditie eigen aan het feodale tsarisme ook een belangrijke rol in de voorgeschiedenis?

L.A. : - Inderdaad, want als je de laatste geschriften van Marx en Engels leest, dan is Rusland het laatste land waaraan ze dachten voor een socialistische ontwikkeling.

En er is nog wat anders: mensen als een Leo Tolstoj zagen wel een vorm van boerencollectivisme. Zij achtten een soort organische ontwikkeling mogelijk, wat meer een anarchistische traditie is.

V.M.T. - Een socialistische ontwikkeling vanuit de typisch Russische dorpsgemeenschap?

L.A. : - Precies. Maar ik denk dat we in onze vraagstelling een volgende stap moeten zetten. In hoeverre was Lenin een versmalling van het marxistisch gedachtengoed?

Van Lenin kan gezegd worden dat hij onder bepaalde omstandigheden een politiek heeft moeten voeren die succesrijk was... tot de macht veroverd was.

Laten we nu terugkeren bij Marx. We zien bij hem twee essentiële elementen: 1. In "Das Kapital" wordt slechts een bladzijde gewijd aan het begrip "klasse" 2. Bij Marx vinden we geen blauwdruk voor een concrete politieke actie.

Marx deed de ervaring op van de Iste (en Engels latervan de IIde Internationale). Wanneer hij het had over partijen en vakbonden, dan ging het vaak over banne-lingen gegroepeerd in kleine groepjes. Hij dacht aan een waarschijnlijk geweldloze politieke actie in Engeland en Amerika. Hij sloot daarbij geweld niet a priori uit.

Men kan moeilijk achterhalen wat de «Partij» in Marx' ogen moest inhouden. Alhoewel het geenszins het leninistisch model was.

Ik aanvaard niet wat de nieuwe filosofen beweren, ni. dat er één lijn te trekken is van Hegel, Feuerbach tot Marx, Lenin, Stalin en... Pol Pot Telkens zijn er paradigma-wisselingen.

Marx kritiseerde de burgerlijke democratie omdat zijde reële macht niët verdeelde over alle klassen van de bevolking.

Het verlichtingsdenken, waarbij Marx aansloot, is een antwoord op de 1 8de eeuw en betekent een enorme stap vooruit. Ik wens dit niet op te geven.

Vooreen reactionair is dat natuurlijk een ramp. Interessant is hierbij de visie van J. Lemaitre, die de Franse revolutie beschouwde als een ramp voorde mensheid, die begonnen is bij Luther en Calvijn, omdat zij gezag hebben opgegeven. Luther en Calvijn vernietigden het mooie beeld van Thomas van Aquino, uitgewerkt in zijn Summa Theologica, waarbij alles op zijn plaats zat: God in de hemel en de mens op aarde.

In plaats daarvan zijn andere waarden gekomen, die namen dragen als natie, klasse, ras. In zekere zin zijn racisme, klassenstrijd, nationalisme erfgenamen van het stukslaan van een homogene, maar statische Christenheid. In die zin kun je zeggen : er is continuïteit.

Toch blijf ik erbij dat die verlichting een formidabele stap vooruit was. Marx heeft de consequenties van de verlichting doorgetrokken tot iedereen. Als je spreekt over de "Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger", kan je dit niet beperken tot de blanke rijke mannen.

De economie was voor Marx de hefboom tot maatschappelijke verandering. De economie moest volgens Marx, conform zijn kritiek op de burgerlijke democratie, in handen gegeven worden van de producenten.

Dat nu zijn groei-model en produktivistisch denken in vraag wordt gesteld en een ecologische correctie behoeft, is terecht. Maar Marx is ook een kind van zijn tijd en zijn visie berust op het positivisme.

Maar wie zou in zijn tijd niet meegaan met het positivisme, wanneer daartegen alle obscurantisme in, het wetenschappelijke wordt benadrukt. Men gaat dus met Marx ook de wetten van de maatschappelijke ontwikkeling leren om die dan toe te passen.

V.M.T. :- En ook de ontwikkeling naar een socialistische maatschappij als een onvermijdelijke en wetenschappelijk aan te tonen ontwikkeling opvatten en niet als een mogelijkheid?

L.A. :- Het interessante is wel dat de niet-religieuze wetenschappers tot in het begin van de 20ste eeuw geloofden in de honderd procent wetmatigheid van het cartesiaans-newtoniaans model. Sinds de ontwikkeling van de relativiteitstheorie, de quantummechanica en de visies van mensen als Prigogine, hebben we ons al lang van dit positivisme afgewend.

Het toevalselement en het subjectivisme spelen een veel grotere rol dan we ooit konden vermoeden.

Het positivisme was burgerlijk militanten atheïstisch met vulgair-materialistische trekjes (ik ben chirurg en heb bij mijn operaties nog nooit een ziel gezien»). Ook in dit opzicht was Marx een kind van zijn tijd en men kan moeilijk veronderstellen dat hieruit een mooie bevrijdingstheologie kon voortvloeien. Maar het pleit voor

Marx dat hij de eenzijdigheid van een Feuerbach heeft gecorrigeerd.

Zo kent men van de passage over "godsdienst als opium van het volk" enkel deze zin. In feite wordt op de pagina's er rond een opening gecreëerd voor een dialoog met het christendom. Marx zegt bijvoorbeeld dat godsdienst een uiting is van de diepste ellende van de mens. We moeten naar de wortels gaan van die ellende in plaats van alleen maar tegen de symptomen te strijden.

Men moet dit atheïsme ook zien in het kader van de tijdgeest. De eerste socialisten komen uit de liberale anti-clericale burgerij. De kerk koos partij tegen de moderne wereld, tegen de verlichting en zeker tegen het socialisme.

En het sovjet-socialisme - om hierop terug te komen - koos voor het positivisme - maar ook nog een halve eeuw later, wanneer dit positivisme niet meer door de wetenschap werd aanvaard. Men is blijven staan

V.M.T. : - Waarom, wegens de politieke verstarring?

L.A. : - Ik heb daareen eenvoudig antwoord op: de Chassidim in mijn wijk dragen een 18de eeuwse kledij van Poolse hereboeren. Met deze kledij identificeren zij hun religieuze praktijk. Het historisch accidentele wordt fundamenteel en iemand die zich niet zo kleedt is voor hen geen echte vrome jood meer.

Terug naar de Sovjetunie: hier opteerde men voor een praktische oplossing, waarbij men het niet meer nodig achtte aan ideologische kritiek te doen en zich (zoals een religieuze sekte) afsloot van het zogenaamde subversieve uit het Westen.

De cybernetica bijvoorbeeld werd door hen pas ontdekt toen men er bij ons al jaren niet meer over sprak.

Ook Gramsci drong niet door. Van Marcuse waren er geen werken voorradig... wel werken tegen Marcuse 1 Toen Bloch persona non-grata werd verklaard lag hij de volgende dag niet meer in de boekhandel.

V.M.T. : - Als de Vrije discussie en de kritiek wegvallen..., dan komen daar «zekerheden» voor in de plaats. En die zekerheden poogt men in een «positivistische» wetenschap te vinden.

L.A. : - Het is geregresseerd tot een pré-verlichtingsstadium. Er was meer discussie in de 18de eeuw in het kapitalistische Westen dan in het reële socialisme van de jaren zestig.

Dit leidde tot een drievoudige catastrofe:

1. een desideologisering : de leiders (laat staan de bevolking) geloofden niet meer in eigen woorden, men gebruikte frases;
2. een economische ramp door het inefficiënte, overgecentraliseerde economisch stelsel;
3. een stagnatie van het denken met als begeleidende fenomenen: conformisme, verdorring van het denken door gebrek aan contact, dictatuur van de middelmaat (de kleine, maar invloedrijke ambtenaar) en de verabsolutering van de corruptie.

V.M.T. :- In onze contreien sprak men, vrij ongenueanceerd, tot voor kort nog over de landen van het «reële socialisme», terwijl er toch al enkele jaren eerder vragen waren naar een analyse.

Men heeft zich laten verrassen, zowel de sociaal-democratie als links daarvan. We hebben het gevoel dat men in de brede linkse beweging aarzelt om het mes in eigen vlees te zetten, aarzelt om een diepere analyse te maken. Men lijkt alleen bezig met de vraag «wat te doen ?» Is dit angst om over het verleden iets te zeggen?

L.A. : - Het gezegde: «de vijanden van mijn vijand zijn mijn vrienden» - vertolkt een zeer begrijpelijk fenomeen. Als je kritiek had op de Sovjetunie... op Cuba, dan kan je in een raar gezelschap terecht komen, waardoor je de indruk wekt de waterdragervan de reactie te zijn. Als wij kritiek uitoefenden op de Sovjetunie, dan was het omdat deze naar onze mening niet socialistisch genoeg was. De liberale critici daarentegen, omdat de Sovjetunie te socialistisch was.

Als we samen hadden geprotesteerd, zou dit een rare coalitie geweest zijn. We hielden ons dan ook aan een strategie, die niet zo gezond was.

Het is te vergelijken met het «Israëlsyndroom' : iedereen die zich een beetje kritisch uit t.o.v. Israël wordt automatisch een anti-semiet.

V.M.T.:- Een vorm van "blokken" dus. Maar we moeten het niet alleen hebben over de communisten, maar ook over de sociaal-democratie.

L.A. : - Daar voelen ze zich in de zin van: het is toch nog altijd beter dan we wisten dat het was.

V.M.T. - Zoals Marcuse, die in 1952 het gevoel had dat het nog altijd kon veranderen?

L.A. - En Marcuse was beslist geen dogmatisch communist.

V.M.T.:- Er was bij de sociaal-democraten de illusie dat er in de landen van het reële socialisme weliswaar geen politieke maar toch wel economische democratie bestond.

L.A. : - Als je dat nuchter analyseert, dan moet je vaststellen dat het helemaal niet gaat over economische democratie.

Er is een stuk wensdenken.

Ik neem het voorbeeld van de Amerikaanse marxisten, die een bijzonder lucide en scherpe analyse maken van het kapitalisme. Ze gaan naar Cuba en ze verliezen totaal de kritische ingesteldheid en zien een aantal dingen niet (de vervolging van homoseksuelen bijvoorbeeld), omdat ze klaar waren een wereld te zien die het mooie spiegelbeeld was van hun wereld.

Dat is de eeuwige discussie. Men wil zo graag dat het ergens lukt. Terecht. Het zou je enorm versterken.

V.M.T. : - De ervaring van vele delegaties.

L.A. : - Een secretaris van een kleine KP-afdeling uit ons land was bij een bezoek aan de Sovjetunie een V.I.P. Dat is geen corruptie. Zo iemand was doodgelukkig.

Nogmaals. Ik heb het meegemaakt met linkse joden. Die komen in Israël, ze zien niet wat daar gebeurt en keren terug met zionistische praat. Waarom? Omdat ze

in hun hart zo graag zouden hebben dat de joden eindelijk een ideaal van een socialistische staat zouden oprichten.

V.M.T. : - Bij grote delen van links bestaat er angst om het verleden grondig onder de loupe te nemen. Er blijkt ook een zekere nostalgie naar het verleden te bestaan. Is er ook geen verband met de onzekere situatie "hier en nu"?

LA Mark Grammens wees op het leedvermaak dat we enigszins hebben bij al de rotzooi van vandaag. Het zou een gevaarlijke conclusie zijn terug te verlangen naar het oude regime. Voor mij dus geen apologie van wat was, maar wel kritiek uitoefenen op het kapitalisme, vanuit een andere basis dan de oude dogma's en waarden. Als we termen als socialisme, planeconomie en markt aanwenden, dan zullen we verplicht zijn dit duidelijk uit te leggen.

Ook moeten we de erfenis van het verleden op ons nemen niet dat wij schuldig zijn, maar als iemand zich tot het katholicisme bekeert dan moet hij of zij er even goed de inquisitie bijnemen.

V.M.T. : - Dus kritisch het verleden verwerken en een balans opmaken van wat er goed en slecht was.

L.A. : - We hebben onverwachte bondgenoten, zoals zelfs de bisschop van Antwerpen, die geen socialist is, maar tegen het hoera-geroep van de Oosteuropese bisschoppen in, een aantal goede, rechtvaardige elementen ziet in het reële socialisme. Er zijn dus bondgenoten mogelijk, bij linkse katholieken, die met afgrijzen kijken naar water nu bezig is in Oost-Europa.

Ook moetje duidelijk de vraag stellen is het omdat het reële socialisme gefaald heeft dat het kapitalisme de problemen heeft opgelost?

V.M.T. : - Er lijkt ook een probleem met de interpretatie van de hervormingspoging van Gorbatsjov cs. Was dit eer poging van een deel van de nomenclatura om te redden wat er te redden was of echt een streven naar herbronning van het socialisme? Een poging om de wens van een Marcuse te vervullen?

L.A. : - De vraag is natuurlijk ook : hoeveel marxisme hebben mensen als Gorbatsjov opgedaan in hun vorming ? Een rare maar een terechte vraag. Anderzijds, indien hij een loutere opportunist was geweest, die enkel de macht met een groep rondom hem, had willen behouden, dan had hij meer de lijn van een Jeltsin gekozen.

In een debat, jaren geleden tussen Rosanna Rossanda en

Sartre, komen beiden tot de vaststelling dat Oost-Europa geconfronteerd wordt met een steeds terugkerend dilemma ; ofwel liberaliseren en democratiseren - maar dan leidt dit onvermijdelijk tot een vlucht uit het socialisme, tengevolge van een sneeuwbaaleffect - ofwel wanneer het tot een dooi komt telkens weertoetslaan.

Gorbatsjov heeft het nog eens geprobeerd (na Kroestsjov), voorzichtig maartoch zeer grondig. Ik denk dat hij vooral begonnen is bij de noodzaak tot ontwapening, als een overlevingskans voor de economie (alleen daarvoor verdient de man als een standbeeld).

Dit moest samengaan met een grotere openheid naar het Westen.

De stappen die hij in het begin heeft gezet, waren zeer voorzichtig en handig. Maar ze leidden tot een proces waarbij andere krachten los kwamen: de zeer oude en onderdrukte tegenstellingen komen naar boven.

Ik geloof dat Gorbatsjov een gecontroleerde opening heeft geprobeerd die uit de hand is gelopen.

Ook bij anderen, die nu kritiek hebben (Roy Medvedev bijvoorbeeld) had men dezelfde resultaten geoogst.

Een sleutelprobleem bij deze hervormingen is de plaats van respectievelijk markt en plan. Ik heb nooit de indruk gehad dat kapitalisme en markt identiek waren.

Braudel heeft erop gewezen dat de evolutie van feodalisme naar kapitalisme weinig te maken heeft met de ontwikkeling van een vrije markteconomie en met de ontwikkeling van een gesloten economie.

Wat wel waar is, is dat de kapitalisten steeds de macht hadden, de sluwheid en de luxe op het juiste moment te kunnen kiezen. Zij zijn het die de overgang hebben gemaakt van handels- naar industrieel kapitalisme, naar monopolie markt en de informatiemaatschappij.

V.M.T. :- Zelf schrijf je dat dit kapitalisme «ondanks de vele deelcrisissen

niet op sterven na dood is. Wat dreigt is veel gevaarlijker dan een militaire of economische nederlaag: indien men erin slaagt elke hoop op een alternatieve maatschappij te vernietigen, blijft er alleen nog plaats voor plat realisme en apatisch cynisme dat de grootste misdaden zal goedkeuren» (zie Feiten en Argumenten -uitgave van de Vlaamse KP-raad -juni/september 1991). Kan je dat verduidelijken?

L.A. : - Ik denk dat de bodem voor fascisme en rechtse praktijk eigenlijk wordt gemaakt door een verlies van elke hoop op verandering. Elke beweging met een min of meer coherent programma, liefst met het aanwijzen van schuldigen, van zondebokken, kan daarop inpikken.

Het apolitisme, de schuldenlast, de ineenstorting van de USSR en de nakende ineenstorting van de USA, het hernemen van conflicten in het Midden-Oosten... als je dat combineert met de onzekerheid in een wereld waar voor de meeste mensen er geen centrum meer is - denk ik dat de dreiging van een nieuw zoeken naar zekerheden met simplistische antwoorden bijzonder aantrekkelijk gaat worden.

Er is geen verweer hiertegen - ook niet in het centrum (de democratie is er uitgehold). De mensen geloven niet in politiek. Als het vacuüm niet opgevuld wordt en het centrum geen democratische reflex meer heeft en er crisis is, dan denk ik dat dit moet leiden tot één of andere vorm van totalitarisme. Ook denk ik dat we ons moeten klaar maken voor nog grotere verschuivingen naar extreem rechts.

Dit stelt ons voor de vraag, welke krachten kunnen er nog gebundeld worden om de democratie te verdedigen - laat staan het socialisme?

We moeten de «frontlijn» verleggen en zoeken naar nieuwe bondgenoten. Op korte termijn zie ik die bundeling nog niet.

V.M.T. : - Dat klinkt vrij somber voor een oud-leerling van de filosoof van de hoop, Ernst Bloch.

L.A. : - Daarom moet ik Mark Grammens gelijk geven, wanneer hij zegt dat socialisme meer dan ooit nodig is en indien het niet bestond we het maar moeten uitvinden.

Nee, we mogen niet toegeven aan de apologeten van het kapitalisme. Ernst Bloch is daarbij een «remedie» tegen de wanhoop.

Wat Bloch gedaan heeft in zijn werk, is aantonen dat erin de geschiedenis altijd

een wensdroom geweest is, die te verwezenlijken is mits inspanning. De wensdroom is een motor voor verandering. Heel zijn boek (*Het Principe Hoop*) is een herschrijven van de geschiedenis vanuit de wensdroom. Dit stond al bij Marx in een brief aan Ruge. Erwaren dromen bij die voor ons nu vanzelfsprekend zijn, zoals de afschaffing van de slavernij.

Blochs methode en toekomstvisie blijven belangrijk. Hij geeft ons een heleboel opdrachten met een synthese van het beste van de Joods-Christelijke beschaving en de verlichting. Zonder Bloch zou de bevrijdingstheologie niet mogelijk geweest zijn.

Vergeten we niet dat het de pastoor en de KAV-vrouwen in Lint zijn geweest, die de beweging tegen de xenofobe hetze hebben in gang gezet. In Amerika hebben katholieken en protestanten de dreigende invasie tegen Nicaragua afgewend. In Zuid-Amerika zijn priesters en nonnen de meest vermoorde groep wegens hun radicaal-sociale inzet. De meeste boeken over Bloch worden geschreven door linkse katholieke theologen.

Bloch is iemand die het socialisme zag als een verdere consequente stap in de bevrijdingsgeschiedenis van de mens, die al drieduizend jaar bezig is. Bloch leert ons de nodige afstand te nemen van de dagdagelijkse praktijk en ons te bezinnen. Dit helpt ons nederlagen die er nu zijn te verwerken en de vragen die we stellen over het socialisme te relativieren, in de zin van: we zitten in een hele lange ontwikkeling. Binnen deze ontwikkeling zijn er belangrijke momenten, die namen dragen als Marx, Gramsci, Bloch...

Robert Crivit en Jos Wolles.